I. Ausiàs March i les dones

Robert Archer
(La Trobe University)

Tot i que la relació entre el poeta i les dones és una de les peces clau de l'obra d'Ausiàs March, els únics estudis que aborden el tema més que parcialment són les pàgines que hi dediquen Amadeu Pagès al seu gran llibre i Pere Bohigas a l'encara essencial «Introducció» a la seva edició.[1] Encara que és un tema que valdria per a tot un llibre, aquí ens proposem d'examinar una sola suposició fonamental, i de molta influència en els estudis marquians, que trobem formulada als seus dos importants estudis.

Ambdós crítics suposen, cadascú de manera diferent, que es troba a l'obra de March un procés de canvi en l'actitud del poeta envers la dama i, per extensió, envers les dones en general. Per a Pagès, aquest procés sembla prendre una forma cíclica al llarg de la seva obra:

> Ausiàs March havia imaginat la dona com un ésser eteri, purament racional i raonable. L'adornava amb tots els dons de la divinitat i veia en ella la font d'emocions celestes. Ella havia de ser l'auxiliar i el fi dels seus esforços cap a la perfecció i, diguem-ne, la seua iniciadora en la felicitat suprema.
>
> Aquest somni ingenu i grandiós es dissipa ràpidament. La seua dama és una criatura més bella, més intel·ligent que les altres, però incapaç com elles de tenir prou amb les satisfaccions superiors que

1. Pagès, 201-16; Bohigas, I, 47-64. Alguns aspectes de la dona a Ausiàs March són estudiats a Dolç, Sugranyes de Franch, Martínez Aloy de Requena i Cruells. Pel que fa al maldit, del qual hi ha dos exemples a Ausiàs March (els poemes XLII i XLVII), vegeu Archer/Riquer.

> donen la ciència i l'adoració muda i respectuosa de què ell l'envolta. És una natura sensual, apassionada, a qui li agrada de vegades descendir del seu imperi poètic i també tastar l'amor terrenal. En un primer moment, el poeta resisteix les seues seduccions, però no tarda a sucumbir-hi; en acabat, vergonyós i penedit, torna a l'amor espiritual (Pagès, 212).

Per a Pere Bohigas, es tracta d'un procés de desengany que s'expressa, en la «segona època» (la part central de l'obra segons l'ordre establert per Pagès), en la forma d'un pessimisme quant a la seva empresa d'assolir un amor espiritual, pessimisme que s'aboca en el blasme de les dones en general:

> Es dóna [...] el cas que el poeta i la seva aimia no coincideixen en el mateix sentiment inefable, car els purs ideals d'ell sols troben en la dama un amor vulgar. D'ací el pessimisme que envaeix la major part de la segona època del nostre autor, pessimisme amb el qual es jutja la dona en general, i no solament aquella o aquelles que ha acusat d'infidelitat o de viltat (Bohigas, I, 61).

Si citem aquests dos passatges no és per fer polèmica inútilment amb idees formulades moltes dècades enrere sinó perquè coincideixen en una suposició que és encara vigent, és a dir, que els passatges de March on el poeta blasma les dones reflecteixen un amarg procés de desengany davant els defectes de la seva dama, els quals impedeixen que ella realitzi amb ell l'amor ideal que March es planteja.

Aquesta suposició influeix de manera important en com solem entendre tota aquella empresa d'amor ideal que March descriu a gran part de la seva obra: segons aquesta suposició, el seu misoginisme seria el resultat del procés de fracàs en l'empresa, el rebuig contundent del sexe femení que fa un poeta amargat per l'experiència particular. Aquí presentarem alguns arguments que ens permetran de veure les coses des de la perspectiva contrària: proposarem que hi ha bones raons per suposar que la misogínia a la qual March dóna expressió en alguns poemes és, més aviat, el punt de partida de la resta dels seus poemes. Aquest canvi radical d'enfocament hauria d'afectar la nostra lectura global de la seva obra.

Un text fonamental per comprendre aquesta importància del misoginisme en el conjunt de l'obra marquiana és el seu poema LXXI, el qual prendrem

com a punt de referència principal del nostre estudi. És un poema en què March, al llarg de tretze cobles i una tornada, descriu el procés de desengany que experimenta amb la seva dama i acaba per blasmar les dones en general d'una manera argumentada però contundent:

¿Què m'ha calgut contemplar en amor
e bé sentir sos amagats secrets?
De mos treballs, ¿quins comptes me són fets?
Vanament he despesa ma dolor:
tot lo meu seny, franc arbitre, l'he dat,
lo meu jovent servint ell he despés;
fins a present no me'n só mai représ,
preant un mal per bé gran estimat.

Un gran voler ha tengut mi cegat,
e, fins haver en vós experiment,
molt he tardat en sentir lo que sent;
enyor lo temps que no pot ser cobrat.
En tot aquest no·m puc d'amor clamar
sinó de vós a qui he bé volgut;
haveu-me entés e mal guardó retut.
¿Qui és lo dolç que dona vol amar?

Si enteniment ha volgut Déu mostrar
en dona al món, d'aquell no freturau;
sí Déus és ver, del meu no us desaltau;
en qualitat ab mi us veig acordar.
Pensar no pusc que lo vostre voler
volgués mai res per mi no fos complit,
e sia entés ací aquell delit
que·ls amadors de carn han llur esper.

Aquell delit que l'arma pot haver
en contentar en amor sa gran part
per mon sentir regles n'he dat e art
als amadors freturants de saber;
e vós he vist eixir de vostre seny,
en mi prenint delit i en tot mon dir,
e véieu clar aquell jamés fallir,
ans mon voler en més que·ls dits ateny.

Si·l fort castell gent d'armes lo costreny,
¿com és segur lo burg sens mur ne vall?
E si en vós la fermetat defall,
no és al món algú d'açò no reny.

¿Com porà amar qui no és entenent?
¿Com serà ferm lo qui és tremolant?
Vós, entenent, ferma, fos variant;
de tot dic ver, mas de «ferma» jo ment.

D'altres amors só més que penident;
lo remembrar tinc en abusió;
en cap orat he cercada raó
i enteniment on Déu mai no ho cossent.
Lo bon voler cerquí, no sabent on;
los apetits he trobat en molt lloc,
durant aitant com lo veure e lo toc,
mas, jo absent, no, sí Déus me perdon.

Oh amadors, record-vos lo que fon
de tots aquells qui primer són passats,
los desgraciats casos d'amor estats
i els mals tan grans que en gestes escrits són!
Ressemblant és a fort pluja d'estiu,
portant remor de trons, mostrant rellamps,
i en poc espai los grans barrancs e camps
aigua no han que trameten al riu.

¿Quals són aquells amadors que jo viu
que de amor durable porten jou?
Fort voler cec, molt poc durant, los mou;
ço que volran llur apetit desdiu.
Puis res en part no toquen de virtut,
e l'esperit part no té en sos delits,
veent, tocant, llurs desigs són complits,
e tal voler és tost fart e vençut.

Qui en amor és ben apercebut
sap que jamés dona tenc voler ferm;
cor deshonest i enteniment enferm
los tol amor, e no l'han percebut.
Com res del món sens honestat no dur,
e delitar sens entendre hom no pot,
e dones han poca part de tal dot,
amor no pot en elles fer atur.

L'animal brut serà molt pus segur
d'est apetit que dona no serà,
car solament en l'acte se mourà,
sentint aquell qui en lo plaer l'adur;
ella, pensant en algun passat cas,
mourà apetit en fet luxuriós,

e son voler és aitant desijós
tant quant en ell més se adelitàs.

Puis en tal fet dona de tant sobràs
l'animal brut, membrant aquell abús,
raó d'amor pot muntar l'hom tan sus
que son voler d'amar no freturàs,
forjant tals dits, continences e fets,
que l'esperit perfet amor concep,
e tals que·l cos jau en cadena i cep,
sí que és ben dit ells en amar perfets.

Per honestat dona no tenc estrets
los seus volers que aquells no complís,
mas per haver por que, si en ells fallís,
no rebés dan o menyspreu ser-li fets.
Gloriejar en llur ben fet en se
los és defés: tals les ha fetes Déu.
Lo prim motiu és lo maestre seu,
e cor pauruc d'on bé, si n'han, los ve.

Graesc a Déu, faent-me tant de bé
que mon voler no·s delita en llur cor,
hoc en lo cos, e no·m dubte que·n plor,
car per son preu io só cert que ho hauré.
Llur cap no val perquè no hi ha cervell;
tot l'àls és bo segons a què serveix;
llinatge d'hom, mijançant elles, creix;
llur ésser fon per aumentar aquell.

Tornada

Maldic lo temps que fui menys de consell,
dones amant més que a mi mateix;
ama-les tal qui bé no les coneix,
e jo·m confés que fui lo foll aquell.[2]

2. Donem el text segons la nostra edició en premsa. Les altres cites són de la mateixa edició. Ni cal dir que el lector pot consultar els poemes en les edicions de Pagès, Bohigas i Ferraté.

Notes al LXXI: 5 *l'he dat*: li he donat, és a dir, a l'amor; 6 *ell*: l'amor; 8 «sinó que jo preava per gran bé allò que era un mal»; 9-10 El seu gran desig per la dama l'ha cegat a la realitat, fins sentir el que sent ara; als vs. 13-14 aclareix aquesta afirmació; 12 *cobrat*: recuperat; 13 *tot aquest*: tot aquest temps; 15 Encara que la dama ha entés la naturalesa de l'amor del poeta, l'ha recompensat malament; 16 *lo dolç*: l'innocent; 19 *sí Deus és ver*: un jurament, «pel Déu veritable»; 19-20 La dama obté plaer en l'intel·lecte del poeta i li correspon en l'aspecte

La primera cobla d'aquest poema ens podria fer entendre que es tracta d'una altra queixa d'Ausiàs March contra l'amor. És sobretot l'amor, freqüentment en una forma personificada, que March, seguint la tradició trobadoresca, sol acusar de responsable dels seus fracassos, i d'entrada el poema LXXI sembla seguir la mateixa línia discursiva. El poeta ha sofert inútilment, i ha renunciat durant el millor període de la seva vida («lo meu jovent») a l'ús de la raó i de la lliure voluntat. Tot per res, perquè ha estat molt equivocat en creure que, dedicant-se a sentir els «amagats secrets» de l'amor, n'hi hauria prou per justificar la seva fe en l'amor com un «gran bé».

A la segona estrofa es nega explícitament a donar-ne la culpa a l'amor, atribuint la causa del fracàs a la dama, la qual, tot i estant assabentada de l'amor del poeta, li ha donat «mal guardó». A la poesia provençal i occitano-catalana aquesta frase assenyala l'acollida favorable de l'amant, l'atorga-

---

espiritual del seu amor; 21-24 Aquests versos tenen un valor concessiu: no obstant el que acaba de dir de la dimensió espiritual de la dama, el poeta veu que ella estaria disposada a lliurar-s'hi carnalment; 27 *per mon sentir*: pels meus sentiments; 28 *freturants de*: mancats de; 31-32 La dama ha vist que el poeta compleix el que afirma en els seus escrits i que, de fet, els supera; *aquell*: es refereix a «mon dir»; 33-38 La dama ha estat una dona exemplar que ha sabut resistir l'amor carnal. Però si ella cau, ¿què faran les altres dones, més febles que ella? Tothom ho lamentaria si ella perdés la seva constància virtuosa. Les altres dones no són entenents, i el seu desig els fa tremolar; 34 *burg*: «conjunt d'edificis adjacents a un castell o a una vila murada» (*DCVB*); 39 *fos*: «fóssiu» (una forma apocopada el subjecte de la qual és «Vós»). La dama seria el contrari de la majoria de les dones si fos no tan sols entenent sinó també constant («ferma»); *variant*: contradient, oposant; *cf.* LXX, 49: «Si mon dictat veu algú variar», i el sentit de l'adjectiu a CXVI, 149-50: «Així com só compost de molts contraris, / ma voluntat e l'apetit són varis»; 42 Consideraria un abús de la memòria recordar aquells altres amors; 43 *cap orat*: cap foll, és a dir, el de les dones; 44 *cossent*: consent; 45 Ha buscat l'amor pur en les dones sense èxit; 46 *en molt lloc*: en moltes dones; 48 El seus amors sensuals no han sobreviscut la seva absència; 49 *record-vos*: us recordo; 51 Els passats casos d'amor degradat; 52 *gestes*: històries literàries; March pot referir-se a les històries molt corrents a l'edat mitjana de la matèria artúrica o de la troiana; 61 Enteneu: «Puis no toquen res en part de virtut»; és a dir, «Ja que el seu amor no conté cap element virtuós»; 64 *tost fart*: aviat satisfet; 65 *tenc*: tingué; 67 *enferm*: malalt, dèbil; 68 «impedeixen que ells amin, i no han entés mai quina cosa és l'amor»; 70 Hom no pot tenir delit sense l'ús de l'enteniment; 71-80 Les bèsties estan menys subjectes a l'apetit carnal que les dones perquè els animals només el senten al moment d'aparellar-se mentre a les dones les incita constantment la seva memòria; 71 *tal dot*: es refereix a l'«entendre»; 72 *fer atur*: durar; 76 «sentint aquell apetit que el dugui al plaer»; *adur*: dugui; 77-78 Enteneu: «apetit mourà ella...»; l'apetit incitarà la dona a actes de luxúria quan ella recordi un plaer passat; 79-80 «Com més es delita en la luxúria, més la desitja»; *ell*: el «fet luxuriós»; 81-86 La raó supleix en l'home el defecte de la dona; mentre aquesta sobrepassa en concupiscència fins i tot els animals feréstecs, el mascle és capaç de percebre un tipus d'amor espiritual; 82 *membrant aquell abús*: «veient l'abús de l'amor que fa la dona»; el

ment del favor físic. El v. 16 sembla, per tant, una queixa tradicional de rebuig: l'home ha de ser un «dolç» per esperar que qualsevol dona recompensi l'amant devot com ell ho mereix. La cobla següent, però, desfà tota suposició que ens trobem davant una sèrie de convencionalismes de la poesia trobadoresca tardana. En aquests versos March lloa la intel·ligència de la dama relativa a altres dones i la seva capacitat per entendre la forma de l'amor que ell demana d'ella, i tot seguit aclareix que allò que li recrimina no és la seva falta d'amor com a dona sinó tot el contrari: si el poeta li ho demanés, ella s'hi lliuraria del tot. Davant aquesta disponibilitat de la dama, l'intent d'amor espiritual emprés pel poeta falla.

A les cobles següents March va ampliant la naturalesa d'aquest fracàs. No obstant que la dama semblava reunir les qualitats per fer-ho, no ha pogut assumir el paper que el poeta li tenia destinat. Mentre ell ha dedicat totes les seves energies a refinar el seu «sentiment» de l'amor, convertint-se en dipositari de la saviesa amorosa i en exemple per als altres amants, la dama no ha sabut superar el desig en lliurar-se al seu amor pel poeta. D'aquesta manera ha invalidat tot l'esforç que ell havia posat durant tota una vida en la seva preparació per ser l'amant perfecte –un amant entregat a un amor on regeix l'esperit i on es nega la carn.

La significació d'aquest fracàs rau en el fet que la dama a la qual es refereix és el cim de tot el que hom podria esperar d'una dona, el «fort castell» davant el qual totes les altres no són més que «burg sens mur ne vall» (vv. 33-34). Si el poeta no pot dur a la pràctica amb aquesta dama l'amor ideal al qual ha aspirat durant tant de temps, ja no hi ha més esperança perquè ja ho ha provat amb diverses altres, amb les quals ha gaudit d'uns amors que ja té «en abusió» (v. 42). Ara ha de sumar aquest amor als altres, l'últim i més dolorós fracàs perquè és una prova final que el tipus d'amor que s'ha proposat no es podrà realitzar, no per culpa de l'amor en si, sinó

---

subjecte és *la raó*; 83 Enteneu: «raó pot muntar l'hom tant sus [amunt] d'amor»; 88 *ells*: esperit i cos; 89-92 Cap dona no contingué mai els seus desigs per honestedat sinó per por que aquells desigs fossin impedits o menyspreats; 93-94 Si les dones són bones no és perquè les motivi el desig de fer bé; 95 *Lo prim motiu*: El primer moviment del desig. Les dones obren segons les mou el desig, no d'acord amb la raó; 97 *Graesc*: Agraeixo; 99-100 El poeta no dubta que lamentarà el seu propòsit de gaudir del delit carnal amb les dones, perquè veurà que cada dona té el seu preu; *hoc*: sí; *ho*: el delit que desitja el cos femení; 102 *tot l'àls*: tota la resta; 105 *menys de consell*: mal aconsellat.

perquè ara veu definitivament que no hi ha cap dona que pugui compartir amb ell aquella empresa.

I no hi ha altre tipus d'amor que pugui durar si no és aquell que ha anat buscant sense èxit. Això és el sentit dels vv. 46-64. El poeta confessa que ha provat amors carnals també, però que aquests acaben aviat, sobretot després d'estar allunyat un temps de l'objecte del desig. Els exemples històrics i literaris més coneguts de l'amor d'aquest tipus confirmen que val poc: és un amor passional que aviat es consumeix (vv. 49-56) perquè hi manca la virtut i l'esperit (vv. 61-64).

Després d'aquestes vuit cobles sobre el fracàs del poeta en el seu intent d'amor espiritual i sobre el valor d'aquesta forma com a únic amor durador, el poema sembla convertir-se en una diatriba misògina. March ja no tornarà a esmentar la dama, el «vós» del v. 14, sinó que, ampliant el rebuig general de la dona que ja trobem als vv. 43-44, ataca el sexe femení genèricament.

Els elements de la naturalesa de les dones que March assenyala s'esmenten, tots ells, en virtut de la dificultat de l'ésser humà per assolir l'amor espiritual que el poeta anhela. En primer lloc, prenent com a punt de partida la seva denúncia dels «amadors» carnals, defineix la dona com un ésser que només és capaç d'estimar mitjançant el cos. Si és admissible la idea que els homes gaudeixen d'una naturalesa que permet que almenys alguns facin l'intent d'assolir l'amor espiritual, en el cas de les dones això és impossible perquè tenen, pel fet de ser dones, el «cor deshonest» i l'«enteniment enferm», i és per això que estan subjectes a l'amor efímer de la carn. Només un home que, com el poeta mateix, «en amor és ben percebut» (v. 65) i que no viu subjecte als desigs deshonests, s'adona de la veritat quant a elles, és a dir, que «jamés dona tenc voler ferm» (v. 66).

Ni elles mateixes se n'adonen (v. 68). Però és un fet d'una lògica ineludible: sense virtut no dura res, i no es pot sentir delit si no hi ha enteniment; ja que la dona manca notablement de l'un i de l'altre, no són capaces de sentir un amor durador (vv. 69-72).

Tot seguit March descriu un altre aspecte de la naturalesa de la dona: la subjecció del seus desigs a la memòria (vv. 73-80). En aquesta cobla i en la següent March situa les dones genèricament en una posició en l'escala de la creació que està a molta distància de l'home, l'home que aspira a l'amor espiritual tot sigui dit, no l'amant carnal que el poeta ha blasmat als vv. 51-

64. Les dones estan per sota de les bèsties en el sentit que els animals només senten el desig en el moment d'aparellar-se mentre que en les dones el record del plaer passat alimenta constantment l'apetit carnal. En canvi, la capacitat de l'«hom» –el mascle– per exercir la seva raó en l'amor fa que alguns homes puguin arribar a concebre un «perfet amor» i arribar a ser «en amor perfets».

A continuació March s'enfronta amb una possible objecció –la qual queda implícita– als arguments de les tres estrofes anteriors: si és veritat allò que ell afirma, ¿com s'explica que hi hagi dones honestes? La resposta és que si algunes dones actuen d'una manera honesta no ho fan pel desig d'obrar virtuosament sinó per por de no poder complir els seus desigs deshonestos o de ser menyspreades. No per això deixen d'estar dominades pels primers impulsos del desig («lo prim motiu»). No hi poden fer res: «tals les ha fetes Déu».

A l'última estrofa completa del poema es manifesta una altra vegada el to amarg de la primera, però ara s'hi afegeix el cinisme: March afirma que ja no intentarà buscar en les dones més que el plaer físic, cosa fàcil d'aconseguir perquè cadascuna té el seu preu. Quant a elles haurà de limitar-se a no esperar res sinó que compleixin el paper per al qual foren creades, és a dir, la propagació de l'espècie. A la tornada es penedeix d'haver comés un error tan fonamental com és amar les dones «més que a mi mateix», és a dir, situar-les falsament per damunt del seu propi nivell, el de l'home racional i capacitat per assolir l'espiritualitat amorosa.

Tot i que hi ha moments de cinisme i amargura en aquest poema amb referència a les dones, proposem que no és, per a un poema del XV, una obra marcadament misògina. La misogínia literària anava molt més lluny i, des de Juvenal (sàtira VI), freqüentment titllava la dona de bèstia fastigosa sense cap virtut que la redimís. Només cal recordar la llarga vituperació de les dones que constitueix un dels arguments *de reprobatione amoris* on Andreu el Capellà, després de definir la dona com a ésser venal, li atribueix una sèrie d'építets, que ampliarà a les pàgines finals dels seu tractat:

> Ad haec mulier omnis non solum naturaliter reperitur avara, sed etiam invida et aliarum maledica, rapax, ventris obsequio dedicata, inconstans, in sermone multiplex, inobediens et contra interdicta renitens, superbiae vitio maculata et inanis gloriae cupida, mendax,

> ebriosa, virlingosa, nil secretum servans, nimis luxuriosa, ad omne malum prona et hominem cordis affectione non amans (Andreas Capellanus, 394).

Aquest paràgraf i les pàgines següents d'Andreu el Capellà, per molt irònic i juganer que sigui el propòsit amb què es varen escriure, són la base de l'extensa invectiva que realitza l'Arcipreste de Talavera, contemporani de March, al llibre II del *Corbacho*, el més conegut exemple castellà d'aquesta vena de misoginisme literari. Ni l'un ni l'altre, com és ben sabut, no són un cas aïllat, sinó que pertanyen a una llarga tradició literària, nodrida entre els segles XI i XIII per la misogàmia propagada pels ordes monàstics, la qual es plasmava en els diversos poemes de *contemptus mundi* i que es van manifestar extensament en la literatura europea (Martínez de Toledo, Wilson/Makowski, *passim*, Puig Rodríguez-Escalona 12-14, Matulka). En català és una tradició que s'havia d'abocar, a través de Boccaccio, en el llibre III de *Lo somni* de Bernat Metge i en l'*Espill* de Jacme Roig, obra escrita poc després de la mort d'Ausiàs (Cantavella). El poema LXXI de March evidentment no s'inscriu en aquesta tradició de misogínia a tota ultrança en la qual es negava a la dona tota possibilitat d'una virtut redemptora. És una tradició, a més, en què l'autor misogin sempre es jugava la credibilitat en treure partit de la comicitat que era part del seu bagatge retòric; així, al final de la diatriba misògina al llibre III de *Lo somni*, el narrador-protagonista confessa que «no·m poguí abstenir de riure una gran estona» (Metge, 237). En canvi, el blasme de les dones que fa March al seu poema és breu i argumentat.

Tampoc la crítica de les dones al poema d'Ausiàs no s'assembla a la que fan alguns trobadors en uns atacs misògins que prenen la forma del blasme de la dona en general després del rebuig del poeta per la dama. Són poemes en què es palesen els motius particulars dels seus autors. Al *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud, llibre que figurava a la biblioteca de Pere March i que Ausiàs devia conèixer, en versió provençal o catalana, els trobadors són censurats precisament per aquesta pràctica (Pagès, 51, nota). A partir del v. 29486 d'aquesta obra l'autor dóna diversos exemples de com els trobadors s'han queixat de les dones en general, envilint tot el sexe femení, per venjar-se del tracte que han sofert a mans de la seva dama. Matfre cita, entre altres exemples, una estrofa d'una famosa *cansó* de Bernart de Ventadorn:

De las donas mi dezesper,
ja mais en lor no·m fizarai,
qu'aissi cum las sueilh mantener,
enaichi las desmantenrai;
pus vei neguna pro no·m te
ves lieis que·m destrenh e·m cofon,
totas las gurp e las mescre,
quar sai quez atretals se son.[3]

Matfre critica aquest tipus d'argument misogin del particular al general, perquè aquells que ho han fet «han cargat blasme ta mal / a las donas en general, / quar a tort han encolpadas / las bonas per las malvadas: / quar si tot se fan falhimen / las folas per lur avol sen, / no·n devon aver mal resso / per tan celas que bonas so» (Ermengaud, 136; vv. 29749-56). Es tracta, de fet, del tipus de procediment que també trobem a alguns poemes de March, on el poeta, tot queixant-se de la falta de fermesa de la dama, rebutja tot el sexe femení:

Mas dintre nós nostre enemic portam
qui sense nós lo delit nostre tol,
e fora nós d'embargs un gran estol,
e com lo ferm voler de dona amam. [...]

Amor, amor, aquells són decebuts
qui en joc de daus e dones han llur bé,
car menys ferm res la fortuna no té;
de mal en bé dins un punt són caiguts (XC, 29-32, 57-60).

Així mateix, al poema CII, després de referir-se a una dona específica, una *dona vil* (v. 69) d'un *cor malvat e fals* (v. 173), March blasma les dones en general:

Oh amadors, los qui en dan vostre amau,
vullau de vós mateis haver mercé:
pensau amor on va e d'on vos ve,
e on està ne si us fa guerra o pau.
Sabent açò, de vós no fiareu,
e menys d'amor e de aquell voler

3. Ermengaud, 133. Per al text d'aquest famós poema, *Can vei la lauzeta mover* i un estudi de la tradició de la *mala cansó* a què pertany, vegeu Archer/Riquer.

que en dona cau, poc valent e llauger,
que en mig l'hivern estiu hi trobareu (CII, 209-16).

El poema LXXI de March no correspon a cap de les dues formes de misogínia literària que acabem de descriure. Allò que March afirma sobre les dones en aquest poema no és una desqualificació, conscientment exagerada, de totes les dones com la que trobem a *Andreas* o al *Corbacho* o a l'*Espill*. Tampoc no és del tipus que es censura al *Breviari d'amor* i que més aviat és representada a altres poemes de March.

De fet, el que trobem al LXXI és una sèrie d'arguments per demostrar que, si la seva empresa d'assolir un amor espiritual ha acabat en el fracàs, això es deu a la incapacitat natural de la dona de ser-ne la receptora. March s'ateny a les necessitats de la seva argumentació sense anar més lluny, tret d'alguna nota de cinisme als últims versos. D'una banda el seu poema manca de la vituperació del discurs misogin i de l'altra evita el rebuig genèric a base del cas particular: la dama d'aquest poema no és una dona qualsevol sinó l'última esperança del poeta que ha anat en busca de l'amor espiritual. No hi ha més dones per al tipus d'amor que s'ha proposat. Tot el seu esforç ha estat en va, i totes les seves esperances han estat equivocades des del començament.

L'equivocació consisteix a haver tancat els ulls davant tota l'evidència dels escrits sobre la naturalesa de la dona. El poema de March és el reconeixement d'aquest error, i és per això que addueix arguments que es basen no en els tòpics de la misogínia literària, sinó en llocs comuns del pensament medieval sobre la dona, els quals tenien el seu fonament en autoritats clàssiques, bíbliques, teològiques i mèdiques.

Si en les pròximes pàgines repassem les idees sobre les dones, molt conegudes, que s'originen en aquelles autoritats és per situar les afirmacions de March al poema LXXI dins d'una perspectiva adequada. Així, per exemple, des d'Aristòtil hom sostenia –i no cal dir que la creença encara és molt corrent– que la dona era un ésser inferior a l'home, no tan sols en la força física, sinó també en els aspectes moral i intel·lectual i que era essencialment un «home imperfecte», *mas* o *masculus occasionatus*, idea propagada sobretot per Tomàs d'Aquino.[4] A *Lo libre de les dones*, una

4. Aristòtil, *Historia animalium* 608 B. Vegeu Ferrante, 101. Per a les següents pàgines també ens han estat molt útils els treballs de Blamires, Bullough, Matulka, Rogers i Wilson/Makowski.

extensa obra sobre la naturalesa de la dona, la seva educació i el matrimoni, Francesc Eiximenis cita el comentari d'Alanus de Insulis sobre *La consolació de filosofia* de Boeci per glossar aquest epítet:

> Si vols saber per què és dit que dona sia hom occasionat, deus açí attendre que nostro senyor Déu, faent la dona, la féu per diverses occasions qui guarden a l'hom e a l'espècia humanal. Per les quals occasions la dona és apellada hom occasionat, e no principalment entès en la espècia humana. Com, segons lo philòsof, ço qui millor és en sa espècia allò és fi d'aquell qui fa la espècia aquella, e l'altre és apellat occasionat, ço és, que és dit ésser fet per occasió d'açò qui és principal e pus perfet en la espècia aquella (Eiximenis 1981, I, 12-13).

L'epítet va tenir molta vigència en la seva forma més crua fins a ben després d'Ausiàs March, com a les famoses *coplas* contra les dones de Pere Torroella, on afirma que «Muger es un animal / que [se] dize hombre imperfecto» (Pérez Priego, 139).

La dona estava més vinculada a la matèria i l'home a l'esperit. A la *glossa ordinaria* s'explica que l'home representa el *spiritus*, l'ànima racional superior, mentre que la dona és l'*anima*, l'ànima sensitiva inferior: «Possumus in viro spiritum, in muliere animam accipere». Sant Isidor, seguint els seus procediments etimològics, relacionava *mater* amb *matèria*, *mulier* amb *mollitie* i *vir* no tan sols amb *vis* sinó també amb *virtus*.[5] Per a sant Tomàs d'Aquino la seva funció, davant el fet que el mascle era un ésser superior, es reduïa a la procreació, no obstant l'explicació que ofereix el *Gènesi*, segons la qual ella fou creada per Déu perquè Adam no estigués sol. Per a Tomàs d'Aquino era evident que en altres facetes de la vida, hauria estat molt més útil per a l'home que Déu li destinés la companyia d'un altre home, i que per tant només la funció de la dona en la propagació de l'espècie podia explicar que Déu l'hagués creada com a companya de l'home.[6]

Tot i que hi havia a l'Edat Mitjana una línia de pensament que atribuïa a Adam part de la responsabilitat per la caiguda de l'home (Ferrante, 34-35), era de molta més influència la tradició que considerava Eva la culpable.

5. *Patrologia Latina* 113: 1211, citat per Ferrante, 17. *Etimologiae* IX, v, 6 i XI, ii, 17-19 (Isidor I, 785 i II, 42).

6. Aquinas, 34: «necessarium fuit feminam fieri, sicut Scriptura dicit, in adjutorium viri; non quidem in adjutorium alicujus alterius operis, ut quidam dixerunt, cum ad quodlibet aliud opus convenientius juvari possit vir per alium virum; sed in adjutorium generationis».

Aquesta és la interpretació de March com es veu molt clarament per la comparació que fa servir en un dels seus poemes d'amor:

> Sí com Adam pres mal del vedat gust
> com sa muller li mostrà mal camí,
> dient «Adam, mengem d'aquest bocí
> e semblarem a Déu qui és tot just»,
> ne pren a mi, car mon seny ha cregut
> la voluntat, fent-li promissió
> que, ben servint, aconsegria do
> que per null temps tal no fon conegut (VII, 49-56).

Un dels càstigs que la dona va rebre per haver dut el primer mascle a pecar, després de fer més cas al diable que a Déu, és la pèrdua de gran part de la intel·ligència amb què el Creador l'havia dotat:

> Per la qual cosa la sentencià nostre senyor Déu a grans penes, les quals per ella són passades e vengudes a ses fiylles passades, presens, e esdevenidores, e passaran fins a la fi del món. Car de continent fo privada de la gràcia de Déu e de la justícia original, e fo ferida en natura, ço és que del seny que havia perdé gran part, e dels altres béns de natura, e d'aquells de fortuna axí matex (Eximenis 1981, I, 16).

Aquesta manca de seny era una creença general, no sempre repetida sense malícia, però basada sòlidament en una interpretació molt comuna de la naturalesa de la caiguda de l'home. Per això no sorprén que al *Breviari d'amor*, on, com hem vist, Matfre Ermengaud censura el blasme general de les dones, tot aconsellant els amants que encaminin el seu festeig cap al matrimoni, els adverteixi sobre l'enganyosa bondat d'elles, basada en un seny defectuós: «...han en se bontat per ver, / seguon qu'en femna pot caber, / mas perilh ha, senes mentir, / en bondat de femna cauzir, / quar en lor, tota veguada, / lur bontatz non a durada; / car tals son en comensamen / bonas que pueis camjon lur sen, / per qu'om femna non deuria / fort lauzar tro morta sia»; l'orgull les farà presumir de més seny del que són capaces: «e pessaran de sen haver / mas qu'en elas no pot caber» (Ermengaud, 264-65; vv. 32880-89 i 32898-99).

Quan es considerava la dona des de la perspectiva de la teoria dels humors, es presentava la paradoxa que, tot i que la naturalesa de la dona era

freda i humida, ella sentia un desig sexual més ardent que l'home i, per tant, era més subjecta a la luxúria. La paradoxa s'explicava sovint per analogia amb la fusta humida que, encara que triga a prendre el foc, un cop encesa, crema per més temps, o bé s'al·ludia a la idea que les coses fredes cremaven de manera més ardent:

> comunament en fembra regna fredor e fleuma, e cant les coses fredes se encenen, sens comparació són pus ardentes que les altres (Eiximenis 1929, I, 267).

En relació amb aquesta lenta ardor de la dona hom preguntava per què ella, a diferència d'un animal femella, segueix buscant relacions sexuals fins i tot després d'haver quedat fecundada. L'argument principal que hom adduïa per explicar aquest fenomen era el paper de la memòria. En l'ésser humà, el desig es mou no tan sols des de l'apetit natural sinó també des de l'apetit animal, és a dir, aquell que neix en l'ànima. Les sensacions de l'experiència anterior de plaer es conserven en la *imaginatio*; la memòria, en evocar-les, invita a la renovació del plaer (Jacquart/ Thomasset, 77-78). En la dona això vol dir que, encara que el seu paper al món és la procreació i el seu desig sexual correspon a aquest paper, ella continua sentint el desig carnal fins i tot quan el seu cos ja compleix les necessitats de la procreació; en aquest sentit hom la podria comparar desfavorablement, com ho fa March, amb les bèsties.

Tenint en compte tot aquest context, resulta inadequat qualificar el LXXI de "misogin", encara que el poema es destaca dins l'obra de March per l'expressió de sentiments contraris als que es desenvolupen en molts poemes d'amor. Com hem vist, és una composició que no s'inscriu pròpiament en la tradició literària misògina. Sí que conté la formulació inequívoca de la perspectiva normal i corrent de l'home medieval quant a les dones. Els arguments que March presenta a les últimes estrofes per redefinir la dona segons unes normes molt diferents de les que trobem en la majoria dels seus poemes són, per al lector de l'època, incontrovertibles, i no havien de sorprendre ningú.

En l'obra de March aquestes idees no representen el final d'un procés de desengany, una nova actitud de pessimisme, sinó que més aviat revelen el, diguem-ne, punt zero de la seva empresa de realitzar l'amor espiritual.

Les actituds expressades obertament en aquest poema són les habituals en tota l'obra de March i de qualsevol escriptor de l'època. Són el punt de partida de cada poema d'amor o fins i tot dels d'elogi de dames. Si *dona Teresa* representa un lloc «lla on miracle està» (XXIII, 44) i Lucrezia d'Alagno és una dona que «en maravella ve», és perquè elles representen tot allò que una dona, dins de la naturalesa, no podia ser, és a dir, un ésser ple de seny i virtut.

Cabria plantejar-se la possibilitat d'una relectura de March segons la qual gran part de la seva obra seria un esforç a contracorrent dels supòsits normals del seu temps, en el qual hom podria suposar la presència d'una tensió important entre l'ideal al qual aspira i la seva consciència constant, reconeguda en pocs poemes però al darrere de tots ells, que tot el que demanava de les dones anava contra la natura i estava, per tant, destinat a fracassar.

Referències bibliogràfiques

Andreas Capellanus (1985), *De amore/Tratado sobre el amor*, ed. i trad. Inés Creixell Vidal-Quadras, Barcelona, Quaderns Crema.

Aquino, Sant Tomàs d' (1963), *Summa Theologiae*, I, q. 92, «De productione mulieris», a St. Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, Blackfriars-Londres, Eyre & Spottiswood i Nova York, Graw-Hill, XIII.

Archer, Robert (1995), «La misoginia en los cancioneros castellanos», *Trivium*, 7, pàgs. 55- 64.

Archer, Robert i Isabel de Riquer (en premsa), *Contra las mujeres: Poemas medievales de rechazo y vituperio*, Barcelona, Quaderns Crema.

Blamires, Alcuin (1992), *Woman Defamed and Woman Defended. An Anthology of Medieval Texts*, Oxford, Clarendon.

Bohigas, Pere, ed. (1952-59) Ausiàs March. *Poesies*, 5 vols., Barcelona, Barcino.

Bullough, Vern L. (1973), «Medieval Medical and Scientific Views of Women», *Viator*, 4, pàgs. 485-501.

Cantavella, Rosanna (1992), *El llir i els cards: Una lectura de l'«Espill» de Jaume Roig*, Barcelona, Quaderns Crema.

CRUELLS, Manuel (1947), «L'element femení en la poesia d'Auziàs March», *Antologia dels fets, les idees, els homes d'Occident*, 1, pàgs. 31-33.

DOLÇ, Miquel (1959), «La dona en Ausiàs March», *Ponent*, 11, pàgs. 4-11.

EIXIMENIS, Francesc (1929), *Terç del Crestià*, ed. Martí de Barcelona i Norbert d'Ordal, Barcelona, Barcino.

EIXIMENIS, Francesc (1981), *Lo libre de les dones*, 2 vols., ed. Frank Naccarato i Curt Wittlin, Barcelona, Curial Edicions Catalanes.

ERMENGAUD, Matfre (1976), *Le Breviari d'amor*, V, ed. Peter T. Ricketts, Leiden, Brill.

FERRANTE, Joan M. (1975), *Woman as Image in Medieval Literature. From the Twelfth Century to Dante*, Nova York-Londres, Columbia University Press.

FERRATÉ, Joan, ed. (1979), *Les poesies d'Ausiàs March*, Barcelona, Quaderns Crema.

ISIDORO DE SEVILLA, San (1983), *Etimologías*, 2 vols., ed. José Oroz Reta i Manuel Marcos Casquero, Madrid, Biblioteca de Autores Españoles.

JACQUART, Danielle, i Claude THOMASSET (1989), *Sexualidad y saber médico en la Edad Media*, Barcelona, Labor.

MARCH, Ausiàs (en premsa), *Obra completa*, ed. de Robert Archer, Barcelona, Barcanova.

MARTÍNEZ ALOY DE REQUENA, Carmen (1944), «La influencia afectiva de Isabel y Juana, mujeres de Ausias March, en su obra poética», *Mediterráneo*, 2, pàgs. 216-227.

MARTÍNEZ DE TOLEDO, Alfonso (1970), *Arcipreste de Talavera o Corbacho*, ed. Joaquin González Muela, Madrid, Castalia.

MATULKA, Barbara (1931), *The Novels of Juan de Flores and their European Diffusion. A Study in Comparative Literature*, Nova York, Institute of French Studies.

METGE, Bernat (1950), *Lo somni*, ed. Martí de Riquer, Barcelona, Selecta.

PAGÈS, Amadeu (1990), *Ausiàs March i els seus predecessors*, València, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació. [Traducció d'*Auzias March et ses prédécesseurs*, París, Champion, 1912.]

PÉREZ PRIEGO, Miguel Ángel (1989), *Poesía femenina en los cancioneros*, Madrid, Castalia-Instituto de la Mujer.

RIQUER, Martí de (1975), *Los trovadores*, 3 vols., Barcelona, Planeta.

PUIG RODRÍGUEZ-ESCALONA, Mercè (1995), *Poesía misógina en la Edad Media latina*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

ROGERS, Katherine M. (1966), *The Troublesome Helpmate. A History of Misogyny in Literature*, Seattle-Londres, University of Washington Press.

SUGRANYES DE FRANCH, Ramon (1982), «De l'amada divinitzada a la dona de carn i ossos. ¿L'autor de La Celestina conegué Ausiàs March?», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes. Miscel·lània Pere Bohigas*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 191-207.

WILSON, Katharina M. i Elizabeth M. Makowski (1990), *Wykked Wyves and the Woes of Marriage. Misogamous Literature from Juvenal to Chaucer*, Nova York, State University of New York Press.